

בירך על הדלקת נר חנוכה ולא היה בחנוכה שמן

סימן י

בירך על הדלקת נר חנוכה ולא היה בחנוכה שמן

בספר כף החיים (סימן תרעו ס"ק יא) דן ב"עובדא הוה בחנוכה שהתחיל אחד לברך את השתי ברכות בחושבו שהיה שמן, ולא נמצא, מפני ששכחו ליתן שמן. ומצאתי להט"ז (סימן רעא ס"ק יט) דאם השמן היה לפניו אינו צריך לחזור ולברך, וענין כזה איתא בפוסקים לענין ברכת הפרי בכמה סוגים, עיין בהם".

נדון זה, כשבירך על הדלקת נר חנוכה ונמצא שלא היה בחנוכה שמן בשעת הברכה, הוא נדון כללי המסתעף לדוגמאות רבות - אם בירך על קיום מצוה, ולאחר הברכה התברר שבשעת הברכה לא יכל לקיים את המצוה בחפץ שחשב לקיימה, כגון: תפילין שנמצאו אינן ראויות להנחה, ארבע מינים שלא היו כשרים, ספר תורה או שופר שנמצאו פסולים, ודוגמאות נוספות שיבוארו להלן. ולא רק בקיום מצוות, אלא כפי שהביא כף החיים, גם בברכות הנהנין, דנו הפוסקים כאשר בירך על פרי והתברר שהפרי אינו ראוי לאכילה, אימתי חייב לברך פעם נוספת. ויש לברר מהו הכלל - אימתי חייב לברך בשנית, ואימתי עלתה לו הברכה.

קידוש על יין ונשפך או קידוש על יין והתברר שהוא מים

א. כאמור בפתיחה, הראיה הראשונה שהביא כף החיים לנדון הדלקת נר חנוכה, היא מדיני קידוש בשבת. בשו"ע (או"ח סימן רעא סע' טו) נפסק: "קידוש וקודם שטעם הפסיק בדיבור, חוזר ומברך בורא פרי הגפן ואין צריך לחזור ולקדש. והוא הדין אם נשפך הכוס קודם שיטעום ממנו, יביא כוס אחר ומברך עליו בורא פרי הגפן, ואינו צריך לחזור ולקדש". וכתב הט"ז (ס"ק יט) וז"ל: "מעשה בא לידי במדינת מעהרין שעשיתי קידוש על כוס, שהייתי סבור שהוא יין והיה מים, ובכלי שני שהיה עוד לפני היה בו יין, וכבר אמרתי הקידוש כולו. והעלתי בדעתי לכאורה לשתות היין האחר שבכלי השני, מטעם דקידוש על היין הוא מדרבנן שדרשו באסמכתא זכרוהו על היין, אבל מדאורייתא סגי באמירה לחוד". ודימה הט"ז את המעשה שהיה עמו, לדין המפורש בשו"ע שאם נשפך הכוס קודם שיטעמנו יביא כוס אחר ויברך בורא פרי הגפן ואינו צריך לחזור לקדש "והוא הדין נמי בכאן [כשנתברר שלא היה יין בכוס אלא מים] דמה לי נשפך ולא שתה כלל, או שהוא מים, סוף סוף לא יצא ידי קידוש על יין".

אולם בהמשך דבריו הביא הט"ז כי בתרומת הדשן (פסקים סימן קטו) פסק שאם קידש על יין ונמצא שהיה בכוס מים, יחזור ויקדש על היין. ומה בכך שקידוש על היין הוא מדרבנן, הלא כמה מצוות הם מדרבנן ומברכין עליהם. ומתוך כך הסיק הט"ז שיש לחלק, בין נשפך היין, שפסק השו"ע שאין צריך לחזור ולקדש, כי הקידוש על הכוס היה כדין, ורק

בירך על הדלקת נר חנוכה ולא היה בחנוכה שמן

אירע קלקול בטעימת היין, וביכולתו לתקן את המעוות כשיטעם מיין אחר. ובין המקדש על היין ונמצא שהוא מים "שלא קידש כראוי, והוי כאילו לא קידש כלל, על כן צריך לקדש שוב על יין".

מכל מקום מסיים הט"ז: "אלא דיש חילוק בדבר, **באם היה בשעת הקידוש יין על השלחן או על הספסל אצלו מוכן לשותות**, אז ודאי אין צריך לברך שוב לא בורא פרי הגפן ולא לקדש שנית, אלא ישתה מן המוכן לפניו, וכמו שכתב הרמ"א (סימן רט סע' ב) מתשובות המהרי"ל, דהוי כאילו קידש על היין ההוא".

ומדברי הט"ז למד בכף החיים לנדון ברכה על הדלקת נר חנוכה ומצא שאין שמן בחנוכה, שאם היה השמן לפניו בשעת הברכה, אינו צריך לחזור ולברך.

נטל פרי ובירך עליו ונפל ונמאס

ב. ראייה נוספת הביא כף החיים מדברי הפוסקים בהלכות ברכת הפירות, וכוונתו למש"כ השו"ע (או"ח סימן רו סע' ו) "נטל בידו פרי לאוכלו ובירך עליו ונפל מידו ונאבד או נמאס, צריך לחזור ולברך אע"פ שהיה מאותו המין לפניו יותר כשבירך על הראשון". וכתב הרמ"א על דברי מרן המחבר: "רק שלא היה עליו דעתו לאכלו".

וכתב המשנה ברורה (ס"ק כו) בביאור דברי הרמ"א: "רצה לומר שלא היה בדעתו בפירוש בשעת ברכה על כולם רק בסתמא, **דאם היה בדעתו בשעת ברכה לאכול גם השאר, אין צריך לחזור ולברך** [ואפילו כשלא היה מונח לפניו אז על השלחן]. ועיין בביאור הלכה דיש כמה ראשונים שסוברין **דאפילו בסתמא גם כן אין צריך לחזור ולברך, דכיון שהיה מונח לפניו על השלחן הוי כדעתו בהדיא על הכל**, וספק ברכות להקל".

ובביאור הלכה (שם ד"ה רק שלא) הוסיף: "אף שמשלשון הרמ"א משמע לכאורה דהוא מפרש את דברי המחבר, אבל באמת אינו כן, **דלדעת המחבר אפילו בדעתו בהדיא על הכל לאכול, גם כן צריך לחזור ולברך**, דעיקר ברכתו היה על זה שאוחז בידו והשאר נגרר אחרי זה ממילא, ועל כן כיון שנפל ונאבד צריך לחזור ולברך. אלא דהרמ"א הסכים לדינא לנהוג כיתר הפוסקים שחולקין וס"ל דבדעתו לאכול כולם אין צריך לחזור ולברך [ומסתברא דבזה אף שלא היו לפניו בעת הברכה] וזהו שסיים הרמ"א רק שלא היה דעתו עליו, והיינו דלמעשה אין לנהוג לחזור ולברך אלא היכא דבשעת ברכה לא היה דעתו בהדיא על כולם אלא בסתם, אבל היכא דהיה דעתו בהדיא לאכול גם השאר אף כשנפל הראשון אין צריך לחזור ולברך".

נמצאנו למדים שאם **בירך על פרי והיה בדעתו לאכול עוד פירות אחרים**, והפרי שהיה בידו בשעת הברכה נאבד או נמאס, נחלקו הפוסקים: לדעת המחבר צריך לחזור ולברך, ולדעת הרמ"א אינו חוזר ומברך.

ואם **בירך על פרי בסתמא**, דהיינו שלא היה בדעתו במפורש לאכול עוד פירות אחרים, והפרי שהיה בידו בשעת הברכה נאבד או נמאס, כתב הביאור הלכה שלדעת השו"ע והרמ"א מוכח שחוזר ומברך אף שהיו מונחים כולם לפניו על השלחן בשעת ברכה, אך יש ראשונים שסוברים שגם בסתמא אין צריך לברך מכיון שהכל היה מונח על השלחן, ולכן למעשה לא יברך מדין "ספק ברכות להקל".

וגם מכאן למד כף החיים שדין בירך על הדלקת נר חנוכה ומצא שאין שמן בחנוכה, דומה למברך על פרי בסתמא ונפל הפרי ונמאס או נאבד שאינו צריך לברך בשנית, מכיון שהיתה דעתו בסתמא על כל מה שהיה מונח על השלחן. והוא הדין איפוא, אם היה השמן על השלחן בשעת הברכה, אינו צריך לחזור ולברך, מכיון שמסתמא היתה דעתו גם עליו.

בירך על הדלקת נר חנוכה ולא היה בחנוכה שמן

והנה הראיות שמביא כפ החיים הן מדיני **ברכת הנהנין** - בורא פרי הגפן, וברכת הפירות, לדיני **ברכת המצוות** - הדלקת נר חנוכה. ואולי היה מקום לחלק בין הדברים, ולומר שדווקא בברכת הנהנין אם בשעת הברכה מסתמא היתה דעתו גם על פרי או יין שעמד על השלחן, אינו צריך לשוב ולברך אם נשפך היין או נפל הפרי, מה שאין כן בברכת המצוות. והסברא לחלק היא, כי בברכת הנהנין בהחלט יכול להיות, שבשעת הברכה דעתו לאכול פירות נוספים וברכתו היא לאו בדווקא על הפרי שבידו - ולכן הברכה חלה גם על דברים שאינם נמצאים לפניו בשעת הברכה. מה שאין כן בברכת המצוות, בדרך כלל כאשר אדם מקיים מצוה בחפץ שבידו [ציצית, תפילין, שופר] - אין בדעתו כלל שהברכה תחול על חפץ אחר, שהרי בפשטות כוונתו לקיים את המצוה דווקא בחפץ זה שמברך עליו.

אך כפי שיבואר להלן, נראה שגם בברכת המצוות, כאשר בירך ורצה לקיים מצוה בחפץ מסויים, ורגע לפני קיומה בפועל התברר לו שאינו יכול לקיים את המצוה בחפץ זה, אינו צריך לברך פעם נוספת אם היה לפניו חפץ שיכול לקיים בו המצוה שחשב לעשות - בדיוק כמו בברכת הנהנין, ונביא את הדוגמאות לכך:

לבש ציצית ובירך ובא בעל הטלית ונטלה ממנו

ג. בהלכות ציצית נפסק בשו"ע (או"ח סימן ח סע' טו) "אם נפלה טליתו שלא במתכוין וחוזר ומתעטף, צריך לברך, והוא שנפלה כולה, אבל אם לא נפלה כולה אף על פי שנפלה רובה אינו צריך לברך". ובמשנה ברורה (ס"ק מא) הוסיף שאם נפלה הטלית מכל גופו ונשארה רק בידו, צריך לברך "דאזדה לה מצותה, שעיקר מצות עיטוף הוא בגוף". ומבואר שקיום מצות הציצית הוא, כשהיא על גופו, ולפיכך כשנפלה ממנו שלא במתכוין "הסתיים" קיום המצוה, ואם ילבש את הטלית שנית, עליו לברך שוב.

ועוד כתב המשנה ברורה בהמשך דבריו: "אם בירך על הטלית ונפל מידו קודם שנתעטף בו והגביהו ולבשו, אין צריך לברך שנית, ואפילו נפסלו אז ציציותיו והיה לו ציצית מזומנים ותקנם מיד, אינו צריך לברך שנית, **דכיון שעדיין לא עשה מצותו לא הסיח דעתו**" [כמו בתפילין לקמן בסימן כ"ה סי"ב עי"ש בט"ז ס"ק יב].

אך כאשר בשעת הברכה על הציצית לא כיוון אלא על הטלית שהתכוון ללבוש, ומסיבה כלשהי לא יכל ללבושה והוצרך ללבוש טלית אחרת, עליו לברך בשנית, כמבואר בדברי המשנה ברורה (סימן ח ס"ק ל) "אם לבש טלית בלא בדיקה ומצא אותו פסול או שנפסלו ציציותיו אחר כך ולבוש טלית אחר, צריך לברך פעם אחרת, אם לא שהיה בדעתו בפירוש בשעת ברכה על כל מה שילבש אחר כך".

וכן מבואר בכפ החיים (סימן ח ס"ק נה) שכתב על דברי הרמ"א (או"ח סימן ח סע' יד) "אם פשט את טליתו, אינו צריך לחזור ולברך אם היתה דעתו לחזור ולהתעטף בה". וכתב על כך הכפ החיים, שדין זה נאמר רק אם חוזר ולבוש את אותה הטלית. אולם אם נאלץ ללבוש טלית אחרת [כגון שבא בעלה של הטלית הראשונה ונטלה] - **"צריך לברך על האחרת, שלא היתה דעתו עליה מתחילה"**. וכן אם החליף בגדיו ולבוש טלית קטן אחר, אפילו לובשו תיכף ומיד אחר שפשט הראשון, יברך על זה החדש".

הרי לנו דברים ברורים, שגם בברכת המצוות, כאשר בירך ורצה לקיים מצוה בחפץ מסויים [ציצית], ורגע לפני קיום המצוה [התעטפות בציצית] התברר לו שאינו יכול לקיים את המצוה בחפץ זה [כי היא פסולה, או שבעליה נטלה ממנו], אינו צריך לברך פעם נוספת אם היה לפניו חפץ שיכול לקיים בו המצוה שחשב לעשות [ציצית אחרת] - בדיוק כמו בברכת הנהנין.

אולם בהמשך דבריו הביא בכפ החיים: "אם נתן לו השמש טלית, ותיכף שבירך קודם שלבש חטפה מידו, שבא בעל הטלית ונתן לו טלית אחר, יש בזה מחלוקת הפוסקים, עי' מחזיק ברכה (אות יא). ופסק החסד לאלפים (אות י) שלא

בירך על הדלקת נר חנוכה ולא היה בחנוכה שמן

יחזור לברך על האחר משום ספק ברכות להקל". ונמצא לפי זה, שגם כשלא היה בדעתו על ציצית אחרת בשעת הברכה, יש אומרים שאינו צריך לברך, מכיון שספק ברכות להקל. בסיום דבריו, כתב הכף החיים שההלכה הנ"ל בדיני ציצית מבוארת גם בהלכות תפילין.

בירך על תפילין ונפסק הקשר והוצרך לקחת תפילין אחרים

ד. וכוונת הכף החיים למה שהביא בהלכות תפילין (סימן כה ס"ק עט) את דברי שו"ת זרע אמת (ח"א סימן ה; הובא גם בשערי תשובה סימן כה ס"ק יד, ובמשנה ברורה שם ס"ק נ) שאם בירך על הנחת תפילין, ובתחילת ההידוק נפסק הקשר והוצרך לעשות קשר אחר, אזי אם עשיית הקשר היא באותם התפילין שבירך עליהם, פסק השו"ע (סימן כה סע' יב) שאינו צריך לחזור ולברך אם לא הסיח דעתו "דכיון דלא נעשה עדיין מצות הנחה, נמצא דלא חלה עדיין הברכה על שום מצוה, ועשיית הקשר אינו מפסיק כיון שהוא מענין המצוה, על כן חייל הברכה על הנחה שניה" (משנה ברורה שם). אבל "אם אין שם מי שיודע לתקן את הקשר והוצרך לקחת תפילין אחרים, בכל גווני צריך לחזור ולברך".

ומסיים המשנה ברורה "דדמי להא דסימן ר"ו סע' ו". דהיינו דיני הברכה על הנחת תפילין דומים לברכה על פרי שנפל ונמאס לאחר הברכה, שנתבאר לעיל [אות ב] מדברי הפוסקים בסי' ר"ו סע' ו', שחייב הברכה בשנית תלוי במה שהיה בדעתו בשעת הברכה הראשונה: כשהיה בדעתו על פירות אחרים, אינו צריך לברך בשנית, אך אם היה בדעתו בשעת הברכה רק על הפרי המונח לפניו ולא על פירות אחרים, מברך בשנית.

ומעתה הוא הדין בברכה על תפילין ונפסק הקשר - אם הוצרך לקחת תפילין אחרים, ודאי צריך לברך בשנית, מכיון שלא היה בדעתו בשעת הברכה על תפילין אחרים. אך על אותם התפילין, שצריך עתה להדק את הקשר, אינו צריך לברך שנית, מכיון שעשיית הקשר מחדש אינה נחשבת כהפסק בין הברכה לקיום המצוה.

רואים אנו שדיני ברכת המצוות שווים לדיני ברכת הנהנין, ואם בשעה שבירך על מזון או על קיום מצוה, ורגע לפני האכילה או קיום המצוה, נמצא שאינו יכול לאכול את הפרי או לקיים את המצוה בחפץ שבירך עליו - השאלה אם צריך לברך פעם נוספת תלויה במה שהיה בדעתו בשעת הברכה, וכמבואר לעיל בדברי כף החיים הן בדיני ציצית והן בדיני תפילין.

עלה לתורה ובירך ונמצאה טעות בספר תורה או במקום הנכון של הקריאה

ה. בהלכות קריאת ספר תורה (שו"ע או"ח סימן קמ סע' ג) נפסק: "העולה לקרות בתורה והראו לו מקום שצריך לקרות וברך על התורה והתחיל לקרות, או לא התחיל והזכירוהו שפרשה אחרת צריך לקרות, וגלל הספר תורה למקום שצריך לקרות בו, יש אומרים שאינו צריך לחזור ולברך ויש אומרים שצריך".

ובביאור הדעות כתב המשנה ברורה (ס"ק ח-ט) וז"ל: "יש אומרים שאינו צריך לחזור ולברך - טעמו דמסתמא דעתו על כל פרשיות התורה המונחת לפניו. ויש אומרים שצריך לברך כשקורא את הפרשה הראויה לקרות - וטעמו דבודאי לא נתכוין בברכתו רק על הפרשה שהראו לו מקודם, ועל כן צריך לברך מחדש על פרשה זו, וכתבו האחרונים דנוהגין למעשה כהיש אומרים הזה".

ומוסיף המשנה ברורה: "ואין נפקא מינה בין אם המקום שהראו לו מתחלה היה פרשה אחרת לגמרי, או אפילו באותו סדר אלא שצריך לגלול ממקום ראשון למקום זה, בכל זה צריך לחזור ולברך, דבודאי לא היה דעתו בברכתו על

בירך על הדלקת נר חנוכה ולא היה בחנוכה שמן

מה שאינו מגולה לפניו... ואם פרשה זו הראויה לו לקרות היה גם כן מגולה לפניו בעת שהראו לו המקום הראשון, בזה הסכים הט"ז ושאר אחרונים דאינו צריך לחזור ולברך, **דדעתו היה על כל מה שמגולה לפניו**.

הרי לנו פעם נוספת, כי כאשר האדם מברך על מצוה [קריאת התורה] - דעתו על מה שמונח לפניו בשעת הברכה. אלא שנחלקו האם מסתמא דעתו על כל פרשיות התורה המונחות לפניו, ולכן לדעה אחת, כשהראו לעולה בתורה על מקום מסוים ובירך ברכה ונמצא שהקריאה במקום אחר, אינו צריך לברך. ואילו לדעה השניה צריך לברך לשנית אם הקריאה הנכונה לא היתה לפניו, כי דעתו בברכתו רק על מה שהיה לפניו בשעת הברכה, ולכן רק אם הפרשה הראויה לקרות היתה גם כן מגולה לפניו בעת שהראו לו המקום הראשון, אינו צריך לחזור ולברך מכיון ש"דעתו היה על כל מה שמגולה לפניו".

עוד נפסק בשו"ע בהלכות קריאת ספר תורה (או"ח סימן קמג סע' ד) וז"ל: "אם נמצא טעות באמצע קריאת הקורא, גומר קריאתו בספר הכשר, ומברך לאחריה ואינו חוזר לברך לפניו". והטעם מבואר במשנה ברורה (ס"ק יט) "דסבירא ליה דברכה ראשונה שבירך העולה בתחילת קריאתו בספר הראשון עולה גם לזו, דהא **דעתו היה מתחילה על פרשה זו, מה לי ספר תורה זו או אחרת**".

* * *

אמנם על הלכה זו, הקשה רבי חיים פנחס שיינברג, ראש ישיבת תורה אור בירושלים (משמרת חיים), ענייני תפילין אות א) מה ההבדל בין המבואר בהלכות תפילין [לעיל **אות ד**] שאם בירך על תפילין ונפסק הקשר והוצרך לקחת תפילין אחרים, צריך לחזור ולברך, ואילו כאשר נמצא פסול בספר תורה אינו צריך לחזור ולברך על הקריאה בספר התורה החדש.

ותירץ: "ונראה שיש לחלק ביניהם, דגבי ספר תורה **הברכה היא על התורה**, רק שצריך לקרוא מספר תורה כשר, וממילא כיון שהתורה בספר התורה השני היא אותה תורה שהיתה בראשונה, אינו צריך לחזור ולברך, דמה שבירך בברכה הראשונה דהיינו התורה עודנה כאן. מה שאין כן גבי תפילין **דהברכה היא על תפילין שיש לו בידו**, דזהו המצוה שמברך עליה, ואם הביאו לו עכשיו תפילין חדשים, מה שבירך עליה אינו נמצא כאן, דהוא בירך על התפילין הראשונים וכבר אינם כאן ועל התפילין שישנם כאן מעולם לא בירך, ולכן צריך לחזור ולברך עליהם".

ומבואר בדבריו שהברכה על קריאת התורה היא **על התורה**, ולא על ה"חפץ" שמקיים בו מצוה, ולכן מה שבירך בברכה הראשונה, דהיינו התורה, עדיין נמצא לפניו, ושוב אינו צריך לברך בשנית. אולם צ"ע בסברא זו, שכן לפי זה צריך להיות שגם אם הראו לפני העולה לתורה את המקום שצריך לקרוא בו ונמצא שמקום הקריאה הוא אחר – לא היה צריך לברך, כי נאמר שהברכה היתה על התורה, ואין זה משנה מה שלפניו. ומהו איפוא, טעמם של הפוסקים המחייבים לחזור ולברך אם המקום הנכון של הקריאה לא היה לפניו בשעת הברכה, וצ"ע.

בירך על שופר ולא יכל לתקוע בו

ו. כתב המשנה ברורה (סימן תקפה ס"ק ד) בשם שו"ת בנין עולם (סימן לא) וז"ל: "אם נטלו השופר באמצע התקיעות והביאו לו שופר אחר, אינו צריך לברך, אבל בין ברכה לתחילת התקיעות צריך לברך". ומבואר שאם לאחר ברכת השופר נטלוהו ממנו קודם התקיעות, וקיבל שופר אחר, עליו לחזור ולברך.

והעיר על כך בכף החיים (שם ס"ק טו) "עיי' לעיל (סימן ח אות נה) שכתבנו כעין זה בין הברכה לעשיית המצוה דאיכא מחלוקת הפוסקים, ודעת אחרונים שלא לברך משום ספק ברכות להקל". וכוונתו למה שהבאנו לעיל [**אות ג**] שנחלקו הפוסקים כאשר בירך על הציצית ולאחר הברכה נטלו אותה ממנו לפני שהתעטף בה, האם צריך לברך פעם

בירך על הדלקת נר חנוכה ולא היה בחנוכה שמן

נוספת על ציצית אחרת שהביאו לו, והביא הכף החיים שיש פוסקים שלמעשה לא יברך מדין ספק ברכות להקל. ומעתה יש להשוות בין ציצית לשופר, וגם במקרה שלאחר ברכת השופר נטלוהו ממנו קודם התקיעות, וקיבל שופר אחר, אינו צריך לחזור ולברך מדין ספק ברכות להקל.

סברא נוספת כתב בכף החיים (סי' תקפה ס"ק לז) וז"ל: "אם תיכף אחר הברכה קודם שיתחיל לתקוע הרגיש בו שהוא פסול, והביא אחר, אינו צריך לחזור ולברך, כיון דאין הברכה על זה השופר עצמו כמו לולב ופרי, אלא **לשמוע קול שופר, יהיה זה או אחר**".

ולפי המבואר בדברי כף החיים שגם בשופר "אין הברכה על זה השופר עצמו כמו לולב ופרי, אלא **לשמוע קול שופר, יהיה זה או אחר**", הרי זה ממש כסברת הפוסקים [הובא לעיל **אות ה**] בנמצא פסול בספר תורה, שאינו צריך לברך בשנית כשעולה לקרוא בספר תורה החדש "דמה לי ספר תורה זה או ספר תורה אחרת", ובשני המקרים אין צורך לשוב ולברך, כי הברכה הראשונה היתה על כל התורה שקורא ועל קול השופר ששומע, ואין דווקא על ספר תורה מסויים או שופר מסויים, ולכן גם אם נפסלו, חלה הברכה על הקריאה בספר תורה אחר ועל התקיעה בשופר אחר.

והנה על דברי המשנה ברורה שפסק שאם לאחר שבירך על השופר נטלוהו ממנו קודם שהתחיל לתקוע וקיבל שופר אחר, צריך לברך שוב, הקשה הגר"ח פ' שיינברג (משמרת חיים ח"א אות ה) מה ההבדל בין דין זה, למה שנפסק בהלכות קריאת ספר תורה, שאם נמצא פסול בספר תורה אינו צריך לברך בשנית כשעולה לקרוא בספר תורה החדש "דמה לי ספר תורה זה או ספר תורה אחרת", ומדוע שלא נאמר "מה לי שופר זה מה לי שופר אחר".

ותירץ הגר"ח פ' כהמשך לדבריו המובאים לעיל [**אות ה**] שיש לחלק "דגבי מצות שופר הכוונה למצוה היא זו שעושה אותה לחפצא של מצוה, דהיינו תקיעת שופר של מצוה, ובלי כוונה הוי סתם קול בעלמא. ולכן אם לא כיון לשופר אחר ממילא השופר האחר לגבי ברכתו לא חשוב כתקיעה של מצוה וברכתו לא חל עליה כלל, ולכן צריך לברך עליה עוד פעם. מה שאין כן גבי ברכת התורה, **שהברכה היא על התורה שאומרים**, והתורה היא חפצא של תורה אפילו בלי כוונתו, שהרי זה במציאות דברי תורה, וממילא אף כשלא כיון לצאת בתורה הזאת השנית כשבירך, מכל מקום הוי חפצא של תורה וברכתו חלה עליה".

בירך לישב בסוכה ובאמצע הסעודה נמלך לצאת לסוכה אחרת

ז. בשו"ע הרב (או"ח סי' תרלט סע' יד) פסק את דברי המג"א (שם ס"ק יז) "אם נכנס לסוכה אחרת, אפילו היא באותה חצר סמוכה לסוכה שבירך בה באכילה ראשונה, כשרוצה לאכול בה דבר שאסור לאכול חוץ לסוכה, צריך לחזור ולברך לישב בסוכה, אפילו אם היא בענין **שאיין צריך לברך ברכת הנהנין** על אכילה זו, כגון שהוא עומד באמצע סעודתו שאוכל בסוכה שבירך בה ופוסק סעודתו והלך לאכול בסוכה אחרת, צריך לחזור ולברך".

ובמשנה ברורה (ס"ק מח) הביא את דבריהם: "מי שהולך באמצע סעודתו לסוכת חברו, דעת המג"א שאפילו אם היה בדעתו בשעת ברכה שילך באמצע הסעודה לשם ולשוב אחר כך מיד, אפילו הכי צריך לברך שם לישב בסוכה, דהליכה הוי הפסק. ועל כן אם רוצה לאכול בסוכה זו דבר שאסור לאכול חוץ לסוכה, צריך לברך שם לישב בסוכה. אמנם הוא לשיטתו אזיל בסימן ח', אבל לפי מה שכתבנו שם דדעת כמה אחרונים דהליכה לא הוי הפסק, אם היה בדעתו אין צריך לברך, וספק ברכות להקל [לבושי שרד]".

ובשער הציון (ס"ק צד) כתב בביאור דעת האחרונים שאם היה בדעתו ללכת לסוכת חברו אינו צריך לשוב ולברך לישב בסוכה: "ועיין בספר בית מאיר דכתב גם כן **דמאי שנא סוכה זו או אחרת**, כל שלא הסיח דעתו מלאכול אין צריך לברך שנית. ואינו דומה להא דסימן ח', דהתם כל טלית מצוה בפני עצמה היא, אבל הכא אטו אכילת הסוכה

בירך על הדלקת נר חנוכה ולא היה בחנוכה שמן

שניה מצוה בפני עצמה היא. ואינו דומה אלא לברכת המוציא דסימן קע"ח דמבואר שם בבית יוסף דאפילו הלך לבית הכנסת לא הוי הפסק עכ"ל. ומשמע דלדידיה אפילו לא היה דעתו בשעת ברכה לכתחילה לזה גם כן אין צריך לברך. מיהו כיון דאיכא דיעות גם כן, אין כדאי לצאת באמצע סעודה".

ומבואר בדברי הבית מאיר כסברת הכף החיים לענין שופר, וכסברת המשמרת חיים לענין קריאת התורה - וכשם שבברכה על קריאת התורה ותקיעת שופר, הברכה היא על כל התורה שקורא ועל קול השופר ששומע, ולא על ספר תורה מסויים או שופר מסויים, ולכן אינו צריך לברך בשנית כשעולה לקרוא בספר תורה החדש "דמה לי ספר תורה זה או ספר תורה אחרת", ובשופר הברכה על שמיעת קול שופר "יהיה זה או אחר" - כך בסוכה הברכה היא באופן כללי על ישיבת הסוכה "ומאי שנא סוכה זו או אחרת", ולכן גם כשהולך לסוכה אחרת אינו מברך בשנית, כי הברכה הראשונה חלה על הישיבה בסוכה, איזו סוכה שלא תהיה.

ולעומתם, בציצית, מכיון שכל לבישת כל טלית עם ציציות היא מצוה בפני עצמה, הברכה היא רק על טלית זו שרוצה להתעטף בה, ואם הביאו לו טלית אחרת שלא היה דעתו עליה בשעת הברכה, צריך לחזור ולברך עליה. והיינו כמבואר לעיל [אות ה] בדברי המשמרת חיים ש"בתפילין הברכה היא על תפילין שיש לו בידו, דזהו המצוה שמברך עליה, ואם הביאו לו עכשיו תפילין חדשים, מה שבירך עליה אינו נמצא כאן, דהוא בירך על התפילין הראשונים וכבר אינם כאן ועל התפילין שישנם כאן מעולם לא בירך, ולכן צריך לחזור ולברך עליהם".

בירך על לולב ומצא הדס או ערבה פסולים

ח. כתב הבית יוסף (סימן תרנא סעיף יב) בשם הארחות חיים (הלכות לולב אות כב) וז"ל: "מעשה בה"ר משולם שנטל לולב ביום טוב ראשון ובירך על נטילת לולב ושהחיינו, ואחר כך הסתכל בו ולא מצא בו ערבה, והניחה בלולב וחזר ונטלו ונטל גם כן האתרוג ובירך על נטילת ערבה ושהחיינו משום הערבה. ונהי שאין צריך ליטול אלא הערבה בלבד, אלא מצוה מן המובחר בעי למעבד ליטול ארבע מינים בבת אחת, וכן מצינו בכתובת ידי הראב"ד".

המג"א (ס"ק כה) הקשה על דבריהם, והסיק שאין לברך בשנית. ובמשנה ברורה (ס"ק נו) הכריע כדלקמן: "אם בירך על הלולב, ואחר הברכה ראה שלא היה בו הדסים או ערבה או שהיו פסולים או מהופכים, **אם היה לו ההדס או הערבה בביתו** באופן שאינו צריך להפסיק בינתיים כדי ליקח אותם, יקח ארבעתן ביחד ויברך על אותו מין שהיה נחסר, דהיינו על ערבה יברך על נטילת ערבה, על הדס על נטילת עץ עבות. ואם היה זה ביום ראשון צריך לברך עוד פעם שני שהחיינו בשביל הנחסר, אבל על הלולב יצא כיון שהיה אצלו בביתו ארבעתם. אבל **אם לא היה לו בביתו ערבה אחרת או הדס אחר בשעה שבירך**, ואחר כך הביאו לו, צריך לברך על ארבעתם יחד פעם שני על נטילת לולב, כיון שלא היו מצויים אז אצלו בבית לא יצא גם על הלולב כמו שפסק המחבר, וצריך לברך עליו פעם שניה, ואם היה זה ביום א' צריך לברך גם שהחיינו פעם שנית".

ובביאור הדברים כתב בשער הציון (ס"ק עד) "אף דמג"א הקשה על הב"י ומסיק שלא לברך, כבר תירצו כמה אחרונים קושיתו עיין בלבוש ובא"ר ובגדי ישע. [וטעמם בפשיטות דכיון דבעת הברכה לא היה בדעתו כלל על הדס וערבה אחרת אם כן הוא עתה נטילה חדשה, ודמי לתורמוס שבירך עליו ונפל מידו אף שהיה לפניו תורמוס אחר ואוכל השניה, מכל מקום צריך לברך על השניה כיון שמתחלה לא היה דעתו כלל עליו, והכא נמי דכוותיה וכמו שפסקנו לעיל בסימן ק"מ ס"ג, ואף הי"א קמא דשם מודה בענייניו]. וכן פסק במור וקציעה ובדרך החיים וחיי אדם ומחצית השקל (אכן בלא היה ערבה כלל, משמע ממחצית השקל דמסכים להמג"א ושאר האחרונים אין מחלקין בזה). ולכן אף דבפמ"ג ושערי תשובה חוששין קצת מחמת קושית המג"א לספק ברכה בזה, אנו לדינא סתמנו שיוכל לברך,

בירך על הדלקת נר חנוכה ולא היה בחנוכה שמן

כי כן הוא דעת הלבוש והאליה רבה ובגדי ישע ומור וקציעה ודרך החיים וחיי אדם, וגם היד אהרן יישב קושיתו, ומסתברא כוותיהו".

והדברים מבוארים היטב לפי האמור לעיל, שאין הבדל בין ברכת המצוות לברכת הנהנין, וכשם שבברכת הנהנין אם בשעת הברכה מסתמא היתה דעתו גם על פרי או יין שעמד על השלחן, אינו צריך לשוב ולברך אם נשפך היין או נפל הפרי, כך גם בברכת המצוות, כאשר רצה לקיים מצוה בחפץ מסויים [ארבע מינים], ורגע לפני קיום המצוה בפועל התברר שאינו יכול לקיימה כתיקונה [כי אין הדס או ערבה] - אזי אם לא היה לפניו החפץ שיכול לקיים בו המצוה שחשב לעשות, צריך לברך פעם נוספת, כי ודאי לא היתה דעתו עליו ונמצא שהברכה הראשונה כלל לא מועילה עתה.

ואם כן בנדון דידן, אם בשעת הברכה על הלולב לא היו בביתו הדסים או ערבות, ממילא "**בעת הברכה לא היה בדעתו כלל על הדס וערבה אחרת** ואם כן **הוא עתה נטילה חדשה**", והיינו שגם לא יצא ידי נטילת הלולב בברכה הראשונה, והברכה הראשונה כלל לא נחשבת. ודין זה דומה לנטל פרי לברך עליו ונפל ונמאס, שצריך לברך ברכה אחרת על פרי שלא היה בדעתו עליו כלל.

וביותר מוסיף המשנה ברורה, שאפילו לדעת הפוסקים [הובא לעיל **אות ה**] שהעולה לתורה ובירך על מקום מסויים ונמצא שהקריאה במקום אחר, אינו צריך לברך, כאן יודו שאם בירך על הלולב וכלל לא היתה דעתו על ההדס והערבה שלא היו בביתו, עליו לברך בשנית על נטילת הלולב. כי שונה קריאת התורה שמסתמא דעתו על **כל** פרשיות התורה המונחות לפניו, ולכן לדעה זו, גם אם טעה ובירך על מקום הקריאה הלא נכון, אינו צריך לברך, לעומת ברכה על ארבעת המינים שדעתו רק על המינים שבביתו, ואם לא היו הדס וערבה בביתו, ודאי אין דעתו עליהם, וצריך לברך שנית על הנטילה.

אך אם היה לו הדס או ערבה בביתו [באופן שאינו צריך להפסיק בינתיים כדי ליקח אותם] ובירך על נטילת הלולב ונמצא שלא היו בו הדס או ערבה, יקח בשנית את כל ארבעת המינים ביחד ויברך על אותו מין שהיה נחסר, דהיינו על ערבה יברך על נטילת ערבה, על הדס על נטילת עץ עבות. כי מכיון שהיו מינים אלו בביתו, מסתמא היתה דעתו עליהם, חלה ברכת נטילת הלולב גם על הנטילה השניה, ורק צריך לברך בנפרד על נטילת ההדס או הערבה, שהרי סוף סוף לא בירך עליהם.

בדק מזוזה והחזירה למקומה או שקבע מזוזה אחרת - אימתי חוזר ומברך

ט. בפתחי תשובה (יו"ד סימן רפט ס"ק א) הביא את דברי הברכי יוסף (סוף סימן רפו) וז"ל: "אם הסיר המזוזה לבדקה ודעתו לחזור ולקבעה, יש להסתפק אם יברך כשחוזר וקבעה, לשון לימודים או"ח סימן י"ד. והנה אין התשובה הנ"ל לפני, וכעת לא ידעתי מקום הספק בזה, אמאי לא הוי זה כמו פשט טליתו על דעת לחזור ולהתעטף בו או בתפילין על מנת לחזור ולהניחם, עי' באו"ח (סימן ח סע' יד בהגה; ובסימן כה סע' יב בהגה). ושמא יש לומר דהכא לא הוי על דעת לחזור ולקבעה דשמא ימצא פסול, ולכן נסתפק בזה. ונראה דאם נפל המזוזה מעצמו לארץ ורוצה לקבעה, צריך ודאי לברך כמו נפל טליתו, שם ופשוט הוא".

ומבואר בדבריהם השוואה בין קביעת מזוזה לדיני טלית ותפילין, וכשם שהפושט טליתו והמוריד תפילין על דעת להחזירם, אינו מברך בלבישה השניה, כך גם כשמוריד את המזוזה כדי לבדקה, יש לדון האם זה נחשב כדעתו להחזירה. והספק בזה הוא, מכיון שיתכן שאין זה נחשב כדעתו להחזירה למקומה כי אולי ימצא פסול במזוזה ויצטרך לקבוע אחרת במקומה. אולם אם נפלה המזוזה מעצמה, הרי זה כדין טלית שנפלה, שבוודאי צריך כשלוש הטלית לברך בפעם השניה, ולכן גם כאשר קובע את המזוזה בפעם השניה יש לו לברך.

בירך על הדלקת נר חנוכה ולא היה בחנוכה שמן

והנה בשו"ת מהר"ם שיק (יו"ד סימן רפה) דן בענין "מי שבדק מזוזות שבבית ומצאן פסולין וקובע ומניח אחרים, אי צריך לברך. ואם הדין שצריך לברך, איך הדין אם מצאם כשרים וחוזר וקובען בביתו אי חייב לברך".

בדין הראשון, כאשר נמצאה המזוזה פסולה, פסק המהר"ם שיק בפשיטות שחייב לברך שנית, והביא ראיה מדין נשמתו התפילין ממקומם, שצריך לחזור ולברך כשמניחן במקומם (שו"ע או"ח סי' כה סע' יב), וכן הדין בטלית שנפלה (סימן ח סע' יד). ואם כן הוא הדין אם נפסלה המזוזה, הרי זה כאילו נשמטה ממקומה, ובוודאי צריך לחזור ולברך כשקובעה בחזרה במקומה. ובדין השני, כשבדק את המזוזה ומצאה כשרה, האם צריך לברך כשקובעה בחזרה במקומה, דן המהר"ם שיק בהרחבה, ותלה זאת במחלוקת הפוסקים כשעושה מצוה וחוזר ועושה את אותה מצוה, האם מברך ברכה אחרת.

ומסיים המהר"ם שיק: "אבל כשלא היה בדעתו [להחזיר את המזוזה למקומה, ולבסוף החזירה] נראה דלכולי עלמא צריך לחזור ולברך. אף על גב דגבי מזוזה לכאורה הבית חשיב כבגד והמזוזה כציצית, ואם כן הוי עדיין אותו הבגד. לפי עניות דעתי דמי [המזוזה] לבגד אחר". ולכן פסק המהר"ם שיק, שאם הוריד מזוזה ולא היה בדעתו להחזירה למקומה, ולבסוף חזר וקבעה במקומה, צריך לברך בשנית, כדין הפושט ציצית ולובש בגד אחר, שוודאי צריך לברך על לבישת הציצית השניה.

החלפת מזוזה למזוזה מהודרת יותר

י. אולם בשו"ת מהרש"ג (יו"ד סימן נז) חלק על דברי רבו, המהר"ם שיק.

המהרש"ג, נשאל בדבר "שרוצה לקבוע בפתחי ביתו מזוזות מהודרות שקיבל מארץ ישראל, ורוצה לקחת הישנים, אם צריך לברך בעת שיקבע החדשים". ובתשובתו כתב המהרש"ג: "לכאורה היה מקום לומר דמחוייב לחזור ולברך, הואיל שמזוזה אחרת היא, וכמו בפושט טליתו ולובש טלית מצוייצת אחרת. ומצאתי בתשובת מורי מהר"ם שיק (הנ"ל) שכתב כן דבקובע מזוזה אחרת שצריך לחזור ולברך, ע"ש.

אמנם האמת אגיד, דלפענ"ד אינה דומה כלל מזוזה אחרת לטלית אחר. דבשלמא לובש טלית אחר יש כאן **חיוב חדש**, דהרי בב' טליתים הוא מקיים ב' מצוות, **דכל טלית וטלית מצוה באנפי נפשה הוא**... ולכן גם בפושט טלית ולובש טלית אחר, צריך לברך דטלית אחר מצוה אחרת הוא. אבל במזוזה אחרת על אותו בית ראשון, לאו מצוה אחרת הוא, שהרי כל זמן שהיתה מזוזה הראשונה קבועה על הפתח לא היה מצוה כלל בקביעת המזוזה האחרת. ולענ"ד הדבר דומה למי שבירך בראש השנה על השופר שהיה לפניו ולא היה יכול לתקוע כל התקיעות בשופר זה, והוכרחו להביא לו שופר אחר באמצע, דפשוט שאין צריך לברך ברכה מחדש, אפילו אם השופר השני לא היה לפניו כלל בעת שבירך הברכה על התקיעות. והטעם, **דאין השופרות גורמות החיוב אלא התקיעות הם הגורמים**. וכל ששמע התקיעות המחוייבים אפילו יביאו לו אחר כך שופרות אחרים ויתקע בהם עוד, אינו מקיים שום מצוה ואסור לו לברך יותר, מה שאין כן בטלית, טלית אחר גורם חיוב חדש וברכה חדשה".

ומתוך כך מסיק המהרש"ג: "ואם כן הוא הדין בקובע מזוזה אחרת, נראה דאינו צריך לחזור ולברך. ואמת שראיתי בשו"ת מהר"ם שיק הנ"ל סיים בסופו וז"ל, אע"ג דגבי מזוזה לכאורה הבית חשוב כבגד, והמזוזה כציצית, ואם כן הוי עדיין אותו הבגד, לפענ"ד דמי לבגד אחר, עכ"ל. הרי שהעיר בסברא זו ולא ישרה בעיניו. מכל מקום הסברא הפשוטה נותנת שאינו דומה [מזוזה אחרת] לבגד אחר רק לציצית אחרת, ובציצית אחרת לפענ"ד גם כן שלא לברך כל שלא שהה שיעור הפסק, וכן לפענ"ד הדין בתפילין ולולב דאין בזה חילוק בין אותן התפילין לתפילין אחרים".

בירך על הדלקת נר חנוכה ולא היה בחנוכה שמן

ומבואר בדברי המהרש"ג שיש להבדיל בין לובש **טלית אחרת**, לבין **קובע מזוזה אחרת ותוקע בשופר אחר**. בטלית אחרת, הברכה היא על קיום המצוה בחפץ מסויים. כלומר, הברכה היא על הטלית הזו שמתעטף בה, מכיון שבכל טלית וטלית שלובש מקיים מצוה בפני עצמה. ולכן הברכה היא רק על הטלית שלבש לאחר הברכה, ואם פשט את הטלית ולבש טלית אחרת, הרי שהברכה הראשונה לא היתה על הטלית האחרת, ומשום כך עליו לברך בשנית. ברם, במזוזה, הברכה היא על קיום מצות מזוזה בבית שקובע בו, ואין זו ברכה על החפץ המסויים של המזוזה שקובע. וכן בקיום מצות שופר, הברכה היא על שמיעת התקיעות, ואין זו ברכה על שופר מסויים שתוקע בו. ולכן, כאשר קבע מזוזה והברכה היא על הקביעות בבית, אזי גם כשמחליפה במזוזה מהודרת יותר, אינו צריך לברך ברכה בשנית. וכן כשמברך על תקיעת השופר, הברכה היא על שמיעת הקול ואין זה משנה אם הקול יוצא משופר זה או משופר אחר.

ובתשובה אחרת הוסיף המהרש"ג בביאור הדברים (יו"ד סימן ז) שבקובע מזוזה אחרת "אינו צריך לברך, משום דכיון שקובע על אותו הבית בעצמו אף שהמזוזה היא אחרת, מכל מקום אין המזוזה גורם אלא **הבית גורם**. ובטלית עצמו אם היה נשאר עליו הטלית הראשון אלא שמטיל עליו ציצית אחרים, כגון שמצא ציצית יותר נאים לפענ"ד אינו צריך לברך פעם שנית... וראיה לדבר, דמעולם לא שמענו שאם בירך על תקיעת שופר ולא היה יכול לתקוע באותו שופר, והוכרח ליטול שופר אחר שלא היה לפניו בשעת הברכה שיצטרך לחזור ולברך. וכמה פעמים אירע כן בראש השנה ולית מאן דחש להסתפק לברך מחדש".

ואכן, המהרש"ג מציין כי לפי סברא זו יוצא שלא כדברי שו"ת בנין עולם והמשנה ברורה [הובא לעיל **אות ו**] שפסקו כי מי שנטלו ממנו שופר באמצע התקיעות והביאו לו שופר אחר, אינו צריך לברך מחדש, אבל באם נטלו ממנו בין הברכה להתחלת התקיעות צריך לברך עליו. וכתב המהרש"ג על דבריהם: "אבל לפענ"ד נראה דגם זה דבר תמוה, והדעת מסתבר אצלי דאפילו אם נטלו ממנו השופר בין הברכה להתחלת התקיעות והביאו לו שופר אחר, גם כן אינו צריך לברך עליו, **דאין השופר גורם כלל החיוב אלא יומא הוא דגרם**, וכל עוד שהוא אותו יום ולא היה שיעור הפסק שיצטרך לברך על ידי הפסק, לענ"ד שינוי השופר אינו גורם כלל ברכה חדשה".

ובהמשך דבריו הביא המהרש"ג את מש"כ השו"ע הרב [הובא לעיל **אות ז**] שההולך לסוכת חברו באמצע הסעודה צריך לברך בשנית לישב בסוכה, מכיון שזו סוכה אחרת. וכתב על כך המהרש"ג: "ובאמת הכל אינו מובן לי, דאינו ענין כלל לטלית אחר דחשוב מצוה חדשה, כנ"ל. מה שאין כן בסוכה **מה לי סוכה זו מה לי סוכה אחרת**".

וכמו כן בדברי המהרש"ג המובאים לעיל נתבאר שהוא הדין "בתפילין ולולב, דאין בזה חילוק בין אותן התפילין לתפילין אחרים". והיינו שלפי סברת המהרש"ג, כשם במצות מזוזה ושופר הברכה היא על קביעת מזוזה בבית ועל שמיעת התקיעות, ואין זו ברכה על מזוזה מסויימת שקובע ושופר מסויים שתוקע בו - גם בתפילין, אם לאחר הברכה נפסק הקשר וצריך להביא תפילין אחרים, אינו מברך בשנית, כיון שהברכה לא היתה על התפילין המסויימות שרצה להניח אלא ברכה כללית על קיום מצות התפילין. והמהרש"ג עצמו מציין כי לפי זה יש לפסוק שלא כדברי שו"ת זרע אמת [הובא לעיל **אות ד**] שאם בירך על הנחת תפילין, ובתחילת ההידוק נפסק הקשר והוצרך להביא תפילין אחרים עליו לברך בשנית.

ולמעשה עיקר סברתו של המהרש"ג נתבארה לעיל בדברי הבית מאיר לענין סוכה [לעיל **אות ז**] ובדברי כף החיים לענין שופר [לעיל **אות ו**], וכסברת המשמרת חיים לענין קריאת התורה [לעיל **אות ד**] - שבקריאת התורה ותקיעת שופר, הברכה היא על כל התורה שקורא ועל קול השופר ששומע, ולא על ספר תורה מסויים או שופר מסויים, ולכן אינו צריך לברך בשנית כשעולה לקרוא בספר תורה החדש "דמה לי ספר תורה זה או ספר תורה אחרת", ובשופר הברכה על שמיעת קול שופר "יהיה זה או אחר". והן בסוכה, הברכה היא באופן כללי על ישיבת הסוכה "ומאי שנא

בירך על הדלקת נר חנוכה ולא היה בחנוכה שמן

סוכה זו או אחרת, ולכן גם כשהולך לסוכה אחרת אינו מברך בשנית, כי הברכה הראשונה חלה על הישיבה בסוכה, איזו סוכה שלא תהיה.

* * *

ממוצא הדברים למדנו, כי יש מצוות שנחלקו הפוסקים מה גדרה של הברכה שמברכים עליהן - האם זו **ברכה כללית על המצוה**, או **ברכה על החפץ המסויים שמקיים בו את המצוה**.

ברכה על תפילין - בדברי המהרש"ג נתבאר כי הברכה אינה על התפילין המסויימות שבידו שרוצה להניח, אלא זו ברכה על מצות התפילין. וממילא חלה הברכה גם על תפילין אחרות שלא היו לפניו בשעת הברכה. ואילו לדעת הזרע אמת שצריך לברך על התפילין האחרים, הסברא מבוארת בדברי הגר"ח"פ שיינברג [המובא לעיל **אות ה**] שבתפילין הברכה **היא על תפילין שיש לו בידו**, ולכן אם הביאו לו תפילין חדשים, מה שבירך עליה אינו נמצא כאן, ועל התפילין שהביאו עתה הרי מעולם לא בירך, ולכן צריך לחזור ולברך עליהם [ועל פי זה ביאר את ההבדל בין תפילין לספר תורה שהברכה על קריאת התורה היא **על התורה**, ולא על ה"חפץ" שמקיים בו מצוה, ולכן מה שבירך בברכה הראשונה, דהיינו התורה, עדיין נמצא לפניו, ושוב אינו צריך לברך בשנית].

ברכה על שופר - בדברי המהרש"ג נתבאר כי הברכה אינה על השופר המסויים שתוקע בו, אלא ברכה כללית על שמיעת קול השופר, ולכן גם אם הביאו לו שופר אחר בין הברכה לתקיעות אינו מברך בשנית "מה לי שופר זה ומה לי שופר אחר". וכדבריו מפורש בכף החיים [הובא לעיל **אות ו**] שכתב שגם בשופר "אין הברכה על זה השופר עצמו כמו לולב ופרי, אלא **לשמוע קול שופר, יהיה זה או אחר**".

אך לדעת הבנין עולם המובא במשנה ברורה, הברכה היא על קיום המצוה בשופר שלפניו, ולכן אם לאחר הברכה נמצא כי אינו יכול לתקוע בשופר שהיה לפניו, והוצרכו להביא שופר שלא היה בשעת הברכה, צריך לברך על השופר החדש, כי על השופר החדש לא בירך מעולם.

* * *

בירך על הדלקת נר חנוכה ולא היה בחנוכה שמן

יא. עתה נבוא לדון בשאלה שפתחנו בה - בירך על הדלקת נר חנוכה ונמצא שלא היה בחנוכה שמן בשעת הברכה, האם עליו לשוב ולברך. והבאנו את פסק כף החיים שאם השמן היה לפניו בשעת הברכה אינו צריך לחזור ולברך, כפי שנפסק במברך על פרי ונפל הפרי ונמאס או נאבד שאינו צריך לברך בשנית, מכיון שהיתה דעתו בסתמא על כל מה שהיה מונח על השלחן. והוא הדין לכאורה, אם היה השמן על השלחן בשעת הברכה, אינו צריך לחזור ולברך, מכיון שמסתמא היתה דעתו גם עליו.

והנה בספר שלמי תודה (חנוכה סימן כד אות ד) דן בשאלה דומה: "מי שבירך על נר חנוכה, וקודם שהדליק נפל הנר ונשפך השמן והוצרך ליתן שמן חדש, האם צריך לברך שנית, או לא". והביא את דברי המשנה ברורה בהלכות תקיעת שופר (סי' תקפ"ה ס"ק יח) שהמברך על השופר ולא היה יכול לתקוע בו והוצרך לקחת שופר אחר שהיה מונח לפניו על השלחן, אינו צריך לחזור ולברך כי מסתמא היתה דעתו על כל השופרות המונחים לפניו. אך אם הביאו לו שופר אחר שלא היה מונח לפניו בשעת הברכה, בזה הכריע המשנ"ב [הובא לעיל **אות ו**] כדעת שו"ת בנין עולם שאם היה זה בין הברכה לתחילת התקיעות חוזר ומברך.

בירך על הדלקת נר חנוכה ולא היה בחנוכה שמן

ולפי זה לענין נר חנוכה כתב השלמי תודה: "מסתברא דאפילו אם היה לפניו עוד שמן בשעת הברכה, מכל מקום מכיון שאינו מצוי שיפול הנר וישפך השמן, אם כן אין דעתו על השמן שלפניו, ובכל ענין חוזר ומברך".

ואכן לכאורה יש להקשות על ההשוואה שהשווה כפ החיים בין הדלקת נר חנוכה ונמצא שלא היה בחנוכה שמן, לברכה על פרי ונמאס ודין קידש על היין ונמצא מים - כי בברכה על פרי ובקידוש, כאשר היו לפניו פירות אחרים או היין בשעת הברכה, מסתמא היתה דעתו עליהם, ושפיר יצא ידי חובה בברכה ואינו צריך לברך בשנית. אולם בהדלקת נר חנוכה, גם אם השמן היה על השלחן בשעת הדלקת הנרות, מסתבר שבשעת הברכה כשחשב שיש שמן בחנוכה, בוודאי לא התכוין בברכתו לשמן שנמצא על השלחן, שהרי אין לו צורך בעוד שמן להדלקת הנרות. ולכן בוודאי כוונתו היתה אך ורק לשמן שבחנוכה, ואם התברר שלא היה בה שמן, יהיה צריך להיות מחוייב לברך בשנית על ההדלקה בשמן שימלא בחנוכה, ואף שהיה השמן על שלחן בשעת הברכה, ושלא כדברי כפ החיים, וצ"ע.

יב. בשו"ת מהר"ם שיק (או"ח סימן של"ב) דן בשאלה דומה "בעובדה שאירע שבחנוכה שכח ליתן שמן בנר והיה בו פתילות ישנות, וסבר שכבר נתן שמן ובירך, ומיד נזכר ונתן שמן, ונסתפק אם יכבה וידליק ויברך מחדש". ולדעתו של השואל היה נראה שצריך לכבות ולברך מחדש, כדי המקדש על יין ונמצא שהיה מים, שמפורש בשו"ע שצריך לברך מחדש. אך הביא המהר"ם שיק שבספר כרם שלמה חילק בין קידוש, שלאחר שנמצא שהיה בכוס מים נתברר שלא קידש על היין כלל, ובין חנוכה, שגם אם לא היה מוסיף שמן כלל, היו הפתילות הישנות דולקות כמה רגעים מכוח השמן הספוג בהם מההדלקה הקודמת, ולכן מועילה הברכה, ואין צורך לחזור ולברך כשימלא מחדש שמן בחנוכה.

ולמעשה פסק המהר"ם שיק שאם טעה וסבר שיש בחנוכה שמן כשיעור ובירך לפי כוונתו, ולאחר ההדלקה נמצא שלא היה די שמן, אינו צריך לברך פעם נוספת כשמוסיף אחר כך שמן כדי שהנרות ידלקו שיעור זמן ראוי. ובתוך דבריו הסתמך על דברי המג"א בהלכות ספירת העומר (או"ח סימן תפט ס"ק יב) "דאם בירך על דעת למנות כראוי, וטעה ומנה שלא כראוי, ואחר כך ספר כראוי, אינו צריך לחזור ולברך, שהרי על מנין זה שמנה בסוף היתה דעתו וכוונתו". וכתב המהר"ם שיק: "ולא דמי זה לקידוש שסבר שהוא יין והיה מים שצריך לחזור ולקדש, אינו ברכת המצות, אלא כך דינו שצריך לקדש על היין והרי לא קידש, דכל היכא דעשה המעשה שלא כתיקון חז"ל, צריך לחזור ולעשות, וגבי קידוש הברכה עצמה היא המעשה. משא"כ ברכת המצות, דנהי שהמעשה לא היה כתיקונה, אבל הברכה היתה כתיקונה, ולכן כאן שבירך על מצוה, אלא שמתחילה לא עלתה בידו, ואחר כך עלתה, למה יהא צריך לחזור ולברך".

והחידוש המבואר בדבריו הוא, שבכל ברכת המצות יש להפריד בין הברכה למעשה המצוה - ואם הברכה היתה כתיקונה, הרי שגם אם המעשה לא היה כתיקונו, חלה הברכה ואינו צריך לחזור ולברך כשמתקן את המעשה. ומתוך כך הבין המהר"ם שיק, שבהדלקת נר חנוכה יש להפריד בין הברכה לבין מעשה ההדלקה, ואשר על כן גם אם במעשה ההדלקה היה פגם מאחר שלא היה שיעור השמן הראוי להדלקה, אולם כיון שבשעת הברכה הרי סבר שיש שיעור שמן, ואם כן כבר לא היה חסרון בברכה - ולכן הכלל הוא שאם הברכה היתה כתיקונה, אע"פ שהמעשה לא היה כתיקונו, חלה הברכה ואינו צריך לחזור ולברך כשמתקן את המעשה.

אך נראה כי הבנתו של המהר"ם שיק, שבהדלקת נר חנוכה יש להפריד בין הברכה לבין מעשה ההדלקה, אינה מוסכמת, וכפי שמתבאר בדברי רבי יעקב עמדין בספרו מור וקציעה.

דהנה פסקו הטור והמחבר בשו"ע (או"ח סימן תערב ס"ב) "שכח או הזיד ולא הדליק עם שקיעת החמה, מדליק והולך עד שתכלה רגל מן השוק... ומיהו הני מילי לכתחילה, אבל אם עבר זה הזמן ולא הדליק, מדליק והולך כל הלילה".

בירך על הדלקת נר חנוכה ולא היה בחנוכה שמן

וכתב המג"א (ס"ק ו) וז"ל: "מדליק והולך כל הלילה - בבית יוסף כתב דהוי ספיקא דדינא, ואם כן משמע שאין לברך. אבל מדסתם בשו"ע, משמע דעתו שיברך". והקשה רבי יעקב עמדין, מה שונה נר חנוכה משאר המצוות מדרבנן שאין מברכים כאשר יש ספק בחיוב במצוות משום ש"ברכות אינן מעכבות".

ותירץ, שאף על פי שאין הברכות מעכבות, מכל מקום ברכת נר חנוכה שאני "וברכתה מעכבת משום שכל עיקרה לפרסומי ניסא, וכי מדליק בלי ברכה לא מידי עבד, דהרואה סבר שלצרכו הוא דאדליק, ולא מינכרא מילתא כלל דלשם מצוה קעביד". ובספר מקראי קודש (חנוכה סימן כד) הסביר הגרצ"פ פרנק את דבריו: "דהיינו שאין ברכת להדליק נר חנוכה, כשאר ברכת המצוות שאינה רק ברכה על המצוה, אלא שהיא חלק מגוף המצוה, משום שעיקרה לפרסומי ניסא, וצריך שתהא הדלקתו מוכחת מעצמה שהיא לא לצרכו, אלא לשם מצות נר חנוכה, ועל ידי הברכה שהוא מברך נעשתה הדלקתו מוכחת שהיא לא לצרכו אלא לשם חנוכה, והפרסומי ניסא מוכח מתוכה". ולפי זה מבאר המקראי קודש את פסק הטור והמחבר "ומכיון שהברכה מעכבת והיא חלק מעצם מצות ההדלקה, דין הברכה כאן כעצם עשיית המצוה שחייב לעשות מספק".

ומבואר איפוא בדבריו שהברכה על הדלקת נר חנוכה שונה במהותה מכל ברכת המצוות, שכן היא חלק מגוף המצוה, כי רק על ידי הברכה מוכח שההדלקה היא לצורך פרסום הנס ולא לצרכים עצמיים.

ולפי דברי המור וקציעה נראה כי בנדון דידן, כשבירך על הדלקת הנר ונמצא שלא היה בחנוכה שמן, יצטרך לברך שנית כשימלא אחר כך שמן. שכן מאחר והברכה היא חלק מגוף המצוה, לא ניתן להפריד בין הברכה ומעשה המצוה, ומכיון שמעשה ההדלקה לא היה ראוי כי לא היה שמן בחנוכה, גם הברכה אינה נחשבת כברכה על הדלקה, ולפיכך כשימלא שמן בחנוכה ומעשה ההדלקה יהיה מתוקן, יהיה חייב לברך על ההדלקה.

הרי לנו שנחלקו המהר"ם שיק והמור וקציעה, בדין הדלקת נר חנוכה ללא שמן.

* * *

יג. ונראה לדון בשאלת הברכה על הדלקת נר חנוכה ונמצא שלא היה בחנוכה שמן בשעת הברכה, לאור מה שנוכחנו לראות, שנדון זה הוא נדון כללי - מה הדין כשבירך על קיום מצוה, ולאחר הברכה התברר שבשעת הברכה לא יכל לקיים את המצוה בחפץ שחשב לקיימה בו, האם צריך לחזור ולברך. ונתבאר לעיל שיש מצוות שנחלקו בהן הפוסקים האם הברכה שמברכים עליהן היא ברכה כללית על המצוה, או ברכה על החפץ המסויים שמקיים בו את המצוה.

ונראה כי לפי סברת המהרש"ג וכף החיים שבתקיעת שופר הברכה אינה על השופר המסויים שתוקע בו, אלא ברכה כללית על שמיעת קול השופר, גם בהדלקת נרות חנוכה עיקר המצוה הוא ההדלקה והפרסומי ניסא, והשמן הוא רק הכשר קיום המצוה, ובוודאי אין הברכה על השמן המסויים ו"מה לי שמן זה ומה לי שמן אחר". ולכן בשעה שמברך על הדלקת הנרות יש לומר שדעתו היתה על קיום המצוה, וכשם שבשופר הברכה היא כללית על שמיעת קול השופר, ומשום כך גם אם הביאו לו שופר אחר בין הברכה לתקיעות אינו מברך בשנית "מה לי שופר זה ומה לי שופר אחר". אף בנר חנוכה, אם נתברר שלא היה שמן בחנוכה, יביא שמן אחר אך לא יברך בשנית, כי ברכתו הראשונה היתה על איזה שמן שלא יהיה, ולא דווקא על השמן שלפניו בשעת הברכה.

[ומכאן יש להעיר על מה שפסק הכף החיים בפשיטות שאם השמן לא היה לפניו בשעת הברכה, יברך בשנית. ואילו לעיל [אות ו] הבאנו את דבריו בענין בירך על הציצית ולאחר הברכה נטלו אותה ממנו לפני שהתעטף בה, ובשאלה אם לאחר ברכת השופר נטלוהו ממנו קודם התקיעות וקיבל שופר אחר - האם צריך לברך בשנית, שמכיון ונחלקו

בירך על הדלקת נר חנוכה ולא היה בחנוכה שמן

הפוסקים מה הדין, הרי **שלמעשה אין לברך מדין ספק ברכות להקל**. ומדוע בנדון הדלקת נר חנוכה ונמצא שלא היה בחנוכה שמן בשעת הברכה, לא נקט כף החיים שלא יברך מדין ספק ברכות להקל].

סוף דבר, **בנדון כללי** - מה הדין **כשבירך על קיום מצוה**, ולאחר הברכה התברר שבשעת הברכה לא יכל לקיים את המצוה בחפץ שחשב לקיימה בו, האם צריך לחזור ולברך. נתבאר שיש מצוות שנחלקו בהן הפוסקים האם הברכה שמברכים עליהן היא **ברכה כללית על המצוה**, או **ברכה על החפץ המסויים שמקיים בו את המצוה**.

ובנדון הברכה על הדלקת נר חנוכה ונמצא שלא היה בחנוכה שמן בשעת הברכה, נחלקו הפוסקים. לדעת המהר"ם שיק אינו צריך לחזור ולברך. לדעת כף החיים, רק אם היה שמן על השלחן בשעת הברכה, אינו צריך לחזור ולברך.

ונתבאר לעיל כי לפי דברי המהרש"ג אינו צריך לברך בשנית גם אם לא היה שמן על השלחן בשעת ההדלקה, כי בהדלקת נרות חנוכה אין הברכה על השמן המסויים שמדליק בו אלא על קיום המצוה באיזה שמן שלא יהיה, ולא דווקא על השמן שלפניו בשעת הברכה.

אולם מאידך, לפי דברי המור וקציעה שברכת הדלקת נר חנוכה היא חלק מגוף מצות ההדלקה, יוצא שמאחר ומצות ההדלקה לא היתה כתיקונה מאחר ולא היה שמן בחנוכה, גם הברכה לא הועילה, וכשימלא שמן בחנוכה וידליק, יצטרך לברך בשנית.